

Ildikó Lehtinen

Puvut kertovat marien vaietusta historiasta

ESINEKERUU NÄLKÄVUOSIEN
NEUVOSTO-VENÄJÄLLÄ

Museoesineet sellaisenaan ovat mykkiä: ne saavat merkityksensä, kun joku tulkitsee niitä ja rakentaa niille kontekstin. Tämä artikkeli analysoi Timofei Jevsejevjin (1887–1937) Suomen kansallismuseon kokoelmiin keräämää itämarilaista aineistoa vuodelta 1924. Kokoelman historiallisena kehyksenä on Keski-Venäjän asukkaita vuosina 1921–1922 koetellut nälänhätä ja Neuvostoliitossa samaan aikaan käynnistetty modernisaatioprosessi. Miten esinekeruu sujui vaikeissa oloissa, ja mitä kerääjä sai hankittua museon kokoelmiin? Edustaako aineisto marien identiteetin kannalta keskeisiä sisältöjä?

Esineet ovat tunnetusti kulttuurin tuotteita. Jokaisella esineellä on oma funktionsa eli oma merkityksensä suhteessa kulttuurin kokonaisuvaan. Ranskalainen esinesosiologi Jean Baudrillard luokitteli perinteisiä, outoja, eksoottisia ja vanhoja esineitä samaan ryhmään ja kutsui niitä marginaaliesineiksi esineiden muodostamassa systeemissä. Marginaaliesineet vetoavat tunteisiin, ne herättävät muistoja ja lisäksi ne ovat todisteita ajasta ja paikasta. Baudrillardin mukaan niillä on kaksi merkitystä. Toinen on tunnearvo eli esineessä piilevä kertomus, joka viittaa esimerkiksi menneisyyteen tai etnisyyteen. Toinen merkitys on funktionaalinen ja se viittaa symboliarvoon.¹ Samat kriteerit määrittelevät myös museoesineitä. Kun esine siirretään museoon, se saa uusia merkityksiä ja identifioituu uudelleen. Museoesi-

ne ei ole käyttöesine, vaan tietyn ajan, paikan tai vaikkapa kansan vertauskuva.

Museoesineet sellaisenaan eivät kerro mistään, vaan tarvitsevat tulkitsijaa, joka ottaa huomioon niiden rakenteellisia eli fyysisiä ominaisuuksia, käyttöyhteyksiä eli funktioita ja hankintaan liittyviä tietoja.² Esineitä voi aina tulkita uudelleen ja uudelleen, ja jokaisen tulkitsijan tai tutkijan tarkastelu paljastaa esineestä uusia ominaisuuksia. Etnologi Mikkel Venborg-Pedersenin mukaan esineet kertovat valmistajien ja käyttäjien kautta yhteisöstä ja yhteiskunnasta, johon ne kuuluvat. Oletuksena on, että jokaisesta esineestä on olemassa tietoa ja että jokainen esine on ollut jonkun käyttämä, jossain ja jostain syystä. Tutkijan tehtävänä on avata esineen merkityksiä ja siten liittää se laajempaan yhteiskunnalliseen kontekstiin.³

Tässä artikkelissa esineet ovat sekä tutkimuskohteena että lähteenä. Tarkastelen marilaisen opettajan ja Marin kansallismuseon perustajan Timofei Jevsejevjin vuonna 1924 keräämän itämarilaisen pukukokoelman hankintavaiheita. Tutustuin aineistoon ensimmäisen kerran syksyllä 1972, kun Suomen kansallismuseoon rakennettiin suomalais-ugrilaista näyttelyä. Tavoitteenani oli koota itämarilaisen naisen pukukokonaisuus, ja pettymykseni oli suuri, kun en saanut muodostettua asukokonaisuutta toisistaan irrallisista vaatekappaleista. Runsaat kolmenkymmentä vuotta myöhemmin siirsin kokoelman tunniste-tietoja digitaaliseen muotoon Musketti-tietohallintajärjestelmään ja jäin ihmettelemään paikattujen ja loppuun käytettyjen vaatteiden suhteellisen suurta määrää.

1. Jean Baudrillard, *Le système des objets. Les essais CXXXVII*. Gallimard 1968, 103–105.

2. Peter van Mensch, *Methodological museology; or, towards a theory of museum practice*. Teoksessa Susan M. Pearce (toim.) *Objects of Knowledge. New Research in Museum Studies. An International Series 1*. The Athlone Press 1990, 141–157; Susan M. Pearce, *Museums, Objects and Collections. A Cultural Study*. Leicester University 1992, 277; Anne Aurasmaa, *Salomonin talo. Museon idea renessanssiajattelun valossa*. Helsingin yliopistopaino 2002, 41–44; Peter van Mensch & Léontine van Meier-Mensch, *New Trends in Museology*. Museum of Recent history 2011, 18.

3. Mikkel Venborg-Pedersen, *Material Culture. A Source Material to Everyday Life in Early Modern Eiderstedt*, Schleswig. *Kieler Blätter zur Volkskunde* 35 (2003), 89–104.

Kansatieteilijä Ildikó Lehtinen on Helsingin yliopiston dosentti ja Museoviraston entinen intendentti. Sähköposti: ildikolehtinen@gmail.com.

Tekstiilit ja vaatteet ovat aina olleet arvotavaroita niihin kätkeytyneen työmäärän takia. Niitä ei kuluneinakaan hylätty vaan hyödynnettiin uusissa käyttöyhteyksissä. Kokoelman pukukappaleet ovat olleet määriteltävissä niiden fyysisten ominaisuuksien perusteella, koska kankaat, langat, kiinnitystavat ja koristekuviot kertovat vaateen iästä, käyttöpaikasta ja käyttöyhteyksistä. Kontekstualisoinnin kannalta on kuitenkin käänteentekevää, että olen onnistunut jäljittämään Timofei Jevsejevin ja suomalaistutkija U. T. Sireliuksen kirjeenvaihtoa Museoviraston ja Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkistoista. Näiden arkistolähteiden ja muiden kirjallisten lähteiden avulla olen kartoittanut esineiden käyttöpaikat ja käyttötilanteet. Näin sinänsä mykät esineet auttavat ymmärtämään käyttäjien ja valmistajien ympäristöä sekä ympäröivää yhteiskuntaa.

Artikkelissani käsittelemäni aluksi kokoelman hankkijan elämää ja toimintaa. Tämän jälkeen valotan kokoelman hankinta-aikaa ja -paikkaa modernisoituvassa Neuvostoliitossa, jonka asukkaat kärsivät nälkää ja puutetta. Lopuksi tarkastelen vaatekappaleiden merkitystä käyttäjien ja valmistajien sekä kokoelman tilaajan eli Suomen kansallismuseon näkökulmasta.

Kerääjä Timofei Jevsejev

Varhaisen suomalaisen kansatieteen tutkimuksen tavoitteena oli selvittää suomalaisten alkupe-
rää ja suomalaisten muinaista kulttuuria. Apuvälineenä tutkijat käyttivät suomalais-ugrilaisten kansojen esineellistä kulttuuria.⁴ Esinetyyppejä vertailemalla he yrittivät saada selville esineen alkuperän, ja siksi Kansallismuseoon kerättiin

esinekokoelmia suomalais-ugrilaisilta kansoilta. Keruu oli alun perin valikoivaa: kokoelmiin kelpuutettiin ainoastaan arkaaisia ja kulttuurin varhaisvaiheita edustavia esineitä.⁵ Suomalais-ugrilaisten kansojen puvuissa huomiota kiinnitettiin kirjontaan, sen tekniikkaan ja kuvioihin, joiden ajateltiin todistavan muinaisesta kulttuuriyhteydestä. Kirjontakoristeisten pukujen käyttöyhteydet jätettiin maininnatta, mutta ne dokumentoitiin visuaalisesti. Suomalais-ugrilaisiin kokoelmiin tehtiin hankintoja aina 1920-luvun loppuun asti, jolloin tutkimusmatkat päättyivät Neuvostoliiton kiristyneen ulkopolitiikan takia.⁶

Suomalais-ugrilaisen kielentutkimuksen professori Heikki Paasonen ehdotti vuonna 1907 Suomalais-Ugrilaiselle Seuralle, että seura palkkasi suomalais-ugrilaista kielä puhuvia avustajia, jotka tuntisivat kerättävän aineiston paremmin kuin ulkopuoliset suomalaiset.⁷ Seura käytti avustajistaan termiä syntyperäinen kerääjä ja järjesti vuonna 1908 keruutyöhön valmentavan kurssin marilaiselle Timofei Jevsejeville ja komilaiselle Vasili Nalimoville.⁸

Timofei Jevsejev oli syntyperältään, kieleltään ja mieleltään marilainen.⁹ Hän oli syntynyt vuonna 1887 talonpoikaisperheeseen ja valmistunut kansakoulun opettajaksi vuonna 1904. Jevsejev toimi tutkijapariskunta Yrjö ja Julie Wichmannin informanttina kotikylässään kesällä 1906. Yrjö Wichmannin ehdotuksesta hän aloitti tämän jälkeen marilaisen kansanperinteen keruun Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkistolle. Seuraavana vuonna tehtäväkenttä laajeni, kun Jevsejev tutustui kansatieteilijä U. T. Sireliukseen, jonka pyynnöstä hän alkoi kerätä esineitä Suo-

-
4. Nina Sääskilahti, *Kansa ja tiede. Suomalainen kansatiede ja sen kohde 1800-luvulta 1980-luvulle*. Tutkimuksia 31. Jyväskylän yliopisto 1997, 44–45; Juhani U. E. Lehtonen, *Kansatieteen tutkimushistoria*. Teoksessa Pirjo Korhokangas, Pia Olsson & Helena Ruotsala (toim.) *Polkua etnologian menetelmiin*. Ethnos-toimite 11 (2005), 11–25, 17; Leila Koivunen, *Eksotisoidut esineet ja avartuva maailma. Euroopan ulkopuoliset kulttuurit näytteillä Suomessa 1870–1920-luvulla*. Historiallisia tutkimuksia 268. SKS 2015, 133, 232.
 5. Sääskilahti 1997, 50; Ildikó Lehtinen, *Kalastuksesta kansanpukuihin*. Kansatieteilijät kentällä. *Uralica Helsingiensia* 4 (2010), 179–212.
 6. Kartunta käynnistyi uudelleen vuodesta 1981 lähtien.
 7. Ildikó Lehtinen, *Timofej Jevsejev – der grosse tscheremissische Sammler. Travaux ethnographiques de la Société Finno-Ougrienne* XII:1 (1985), 7–45.
 8. Lehtinen 1985, 15.
 9. Timofei Jevsejeviltä Jevsejev kirjoitti nimensä toisinaan muodossa Timofej Evseev tai marilaisessa asussa Azjal Jepsej Cimopoj. Sirkka Saarinen, *Timofei Jevsejev – marilaisen perinteen tallentaja*. *Uralica Helsingiensia* 4 (2010), 107–122. Kirjoituksessa käytän venäjänkielisistä lähdeviitteistä ja sanoista ISO 9 -kansainvälistä standardia. Poikkeuksena ovat Timofei Jevsejevin nimi sekä henkilö- ja paikannimet, jotka ovat vakiintuneet suomenkieliseen tieteelliseen kirjallisuuteen.

men kansallismuseon kokoelmiin. Vuosien 1907 ja 1927 välisenä aikana Jevsevjev hankki 15 esine-kokoelmaa, jotka käsittävät yhteensä 251 esinettä. Kokoelmiin kuuluvat puvut, korut ja jokapäiväiseen arkeen liittyvät esineet ovat suurimmaksi osaksi hänen kotiseudultaan.¹⁰

Jevsevjev toimi opettajana Pulanurin kylässä, ja hänen tuolloinen vaimonsa avusti kansanpu-kujen keruussa ja jopa ompeli kirjontakoristeisia malleja kokoelmiin. Ansiotyönsä ohella Jevsevjev avusti Joškar-Olaan perustettua Marin autonominen alueen keskusmuseota, jonka johtajaksi hänet valittiin vuonna 1924. Kuusi vuotta myöhemmin Jevsevjev joutui kuitenkin eroamaan tehtävästään ja hänet pidätettiin vastavallankumouksellisesta toiminnasta. Vuonna 1932 hän pääsi vapaaksi, mutta joutui elämään karkotettuna Nižni-Novgorodissa. Stalinin vainojen aikana marilaisen sivistyneistön jäseniä pidätettiin joukoittain, ja Jevsevjev ammuttiin Joškar-Olassa marraskuussa 1937.¹¹

Jevsevjev oli talonpoikaisperheestä ja siinä mielessä samalla lähtöviivalla informanttiansa kanssa. Hänen tuottamansa tieto perustui haastatteluihin sekä havainnointiin omassa perheessä ja kylässä. Tekstit hän kirjoitti muistiin mariksi ja venäjäksi. Haastattelujen aiheet olivat lähtöisin suomalaisten tiedemiesten U. T. Sireliuksen ja Axel Olai Heikelin ohjeista. Pehdytystä keruutyöhön Jevsevjev sai kahteen otteeseen Suomenmatkoillaan, ensimmäisen kerran syksyllä 1908 ja seuraavaksi kesällä 1927.¹²

Voidaanko Jevsevjevin tuottamaa tietoa pitää alkuperäiskansan tietona? Entä millä perusteella esineet valikoituivat kokoelmiin? Etnografinen kenttä oli Jevsevjeville tuttu hänen omalta synty-mäseudultaan Morkin Azjalin kylästä ja

Carevokokšajskin Pulanurin kylästä, jossa hän toimi opettajana. Sen sijaan itämarien alue oli hänelle vieraampi. Itämareiksi kutsutaan mareja, joiden esi-isät olivat lähteneet marilaisen kielialueen sydänmailta Volgan mutkasta itään Katariina Suuren valtakaudella, kun inorodtsien eli Venäjän ei-venäläisten asema muuttui.¹³ Itämarit olivat asettuneet Belajan ja Vjatkan vesistöalueille, nykyisen Baškortostanin, Udmurtian ja Permin alueille. Siellä Jevsevjev ei ollut enää kotonaan. Jevsevjev puhui kyllä samaa kieltä, jakoi saman uskonnon ja maailmankatsomuksen ja oli perillä elinkeinoista ja rakennuskulttuurista. Jevsevjev liikkui kuitenkin kentällä herrana, pukeutuneena ajan muotipukuun. Muutenkin hän oli itämarien piirissä vieras ja esitti paikallisten mielestä yllättäviä kysymyksiä tavoista ja kulttuurista.

Keruutyöhön vaikutti myös ajankohta. On eri asia hankkia esineitä vauraalla alueella ja vakaisa oloissa kuin sodan runtelemissa oloissa, joiden sietämättömyyttä lisäsi pakkokollektivointi. Tuon nämä olosuhteet esiin artikkelissani tarkastelemalla Timofei Jevsevjevin U. T. Sireliukselle kirjoittamaa kirjettä, joka on kuin kurkistus marien kauan vaiettuun historiaan.¹⁴ Kirjeestä paljastuu yksityishenkilön havainnointi ajasta. Kontekstuaalisoin esinekeruuta avaamalla kirjeessä viitteenomaisesti mainittuja olosuhteita, kuten pula-aikaa ja köyhyyttä, kirjallisten lähteiden avulla.

Nälkävuodet Volgan alueella

Neuvosto-Venäjän historiassa 1920-luvun alku oli uuden talouspolitiikan (NEP) aikaa, mikä tarkoitti maatalouden modernisaatiota. Siihen kuului kivulias pakkokollektivointi, joka oli omiaan lisäämään tavallisten ihmisten ahdinkoa. Maata

10. Lehtinen 1985, 45. Suurin osa kokoelmista löytyy esinumeron mukaan (SU4818, SU4826, SU4831, SU4848, SU4858, SU4873; SU4879, SU4924, SU5030, SU5055, SU5074; SU5075, SU5081, SU5094, SU5697) Suomen museoiden, kirjastojen ja arkistojen digitaalisesta hakupalvelusta, <https://www.finna.fi>.

11. Lehtinen 1985, 15, 17; Saarinen 2010, 110, 114.

12. Lehtinen 1985, 20–25.

13. K. I. Kozlova, *Vostočnye marijcy. Trudy Marijskogo naučno-issledovatel'skogo instituta XI* (1958), 111; G. A. Sepeev, *Vostočnye marijcy. Istoriko-ėtnografičeskoe issledovanie material'noj kul'tury (seredina XIX – načalo XX vv.)*. Marijskoe knižnoe izdatel'stvo 1975, 39–44; Seppo Lallukka, *From Fugitive Peasants to Diaspora. The Eastern Mari in Tsarist and Federal Russia*. *Annales Academiae Scientiarum Fennicae* 328. The Finnish Academy of Science and Letters & the Finnish Society of Sciences and Letters 2003, 112–113, 122–123; Ildikó Lehtinen (toim.) *Marit, mordvalaiset ja udmurtit. Perinteisen kulttuurin tietosanakirja*. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 989. SKS 2005, 26.

14. Liite 1.

Liite 1. Timofei Jevsevjevin kirje U. T. Sireliukselle.

Azjal 15.6.1923

140 päivää on kulunut siitä, kun toimitin osoitteeni Teidän lähetystöönne. Siitä huolimatta ja 140 päivän kuluttua olen tänään saanut teiltä mieluisan kirjeen, jonka lähetystönnne oli välittänyt minulle. Olen kuin uudestaan syntynyt ja herännyt henkiin, kun lupaatte pitää yhteyttä minuun ja löytää minulle työtä kansatieteen alalta. Ohjeet ja kamera ovat hallussani, ja olen valmis Seuran toivomuksia vastaavaan tarkkaan työhön. Mikäli Suomalais-Ugrilainen Seura myöntää tarvittavat varat, voin matkustaa tšeremissien, votjakkien, mordvalaisten ja vaikka myös itäisten tšeremissien luo Ufan ja Permin kuvernementteihin. Lähetettyänne minulle tarvittavat varat toimittakaa minulle myös vastaava todistus lähetystön kautta. Keskuksessa eli Moskovassa sijaitseva lähetystönnne voisi hankkia minulle asianmukaisen asiapaperin, jotta minuun ei suhtauduttaisi missään kielteisesti, ja (josta käy ilmi) että minä matkustan tieteellisen päämäärän vuoksi. Tällainen todistus tulee olemaan minun matkoillani ensimmäisenä toverina. Ilman todistusta minua voidaan pitää vastavallankumouksellisena ja pidättää. Kirjoittakaa toimeksiannosta yksityiskohtaisesti, vaikka minulla on tallella teidän antamanne ohjeet. Lisäksi pyytäisin, voisiko Suomalais-Ugrilainen Seura turvata asemani niin, että voisin tehdä työtä jatkuvasti, talvella ja kesällä. Suurta korvausta en tarvitse.

Seura myöntää varoja voimiensa mukaan, niin että se riittäisi ainoastaan turvaamaan talouttani, kun opettajan työn lisäksi olen ryhtynyt maanviljelijäksi. Minulla on 7 hehtaaria maata. Jos saan teiltä palkkion, jätän opettajan toimeni, asun kotona ja teen työtä Seuran toimeksiannosta. Nälkävuoden aikana olitte miltei joka hetki mielessäni, ja odotin teiltä avustusta, mutta valitettavasti mitään ei voitu saada Suomesta, ja kaikki, mitä oli taloudessa arvokasta, olen joutunut myymään melkein ilmaiseksi, siksi olen köyhtynyt enkä tiedä, koska nousen (tästä). Isä, vaimo ja tytär menehtyivät viikon aikana. Yhtenä onnettomana päivänä saatoin hautausmaalle kaksi arkkuja, isäni ja tyttäreni, ja neljän päivän kuluttua rakkaan vaimoni. Nyt elän toisen vaimon kanssa, meillä on kaksi yhteistä tyttärtä, ja ensimmäiseltä vaimolta jäi kaksi lasta. Tämän kirjoitan teille siksi, koska minusta te olette kaukainen hyväntekijäni. Vaatteet on kulutettu loppuun – lapsilla ei ole lainkaan päällysvaatteita. Kengät olen myynyt. Tällä hetkellä toimin opettajana Azjalissa ja vastaan koulun yhteyteen pari vuotta sitten perustetun amerikkalaisen keittiön, joka huolehtii 60 lapsen ruokailusta, johdosta. Johtajana en saa mitään palkkaa – eivät myönnä mitään, saan sen sijaan maitoa kaksi annosta, toisen tyttärelle, ja palvelusta sain sentään ilmaiseksi saapasparin. Armeijasta selvisin, kuin koira, kahden vuoden palveluksen jälkeen ja palasin nääntyneenä, kuitenkin elävänä. Asemiin en joutunut, vaan olin toimistotöissä, sotataidon jälkeen – jauhoa. Vuonna 1922 olen hankkinut viljaa, ja leipä omasta takaa riitti aina Pääsiäiseen asti eli huhtikuun ensimmäiseen päivään... Nyt ei eletä enää vuotta 1921, ja toivon, että onnistuin pelastamaan perheeni nälästä. Vuonna 1923 kylvän ruista kahden, kauraa yhden ja tattaria $\frac{3}{4}$ hehtaarin alalle. Voi olla, että vuosina 1923 ja 1924 vilja riittää elantoon. Hyvä hyväntekijä, jos on mahdollista, auttakaa minua ja tukekaa taloutta ja perhettäni, ja lähettäkää vaikka pieni avustus viljan ja lasten välttämättömimpien vaatteiden hankintaan. Meillä Marin alueella hinnat ovat korkealla, puudasta (16,36 kg) ruista pyydetään 100 miljoonaa neuvostoliittolaista rahaa, naula (0,5 kg) sokeria maksaa 25 miljoonaa, sitä ei kyllä nähty vuoden 1917 jälkeen, kynärä (71 cm) huonolaatuista puuvillakangasta 40 miljoonaa, paperia ei saa mistään rahasta. Kiitos lasten paidasta ja takista, vaimo kutoo kangasta, toistaiseksi kelpaa venäläinen puuvilla. Kuukaudessa saan 400 miljoonaa, joka vastaa kullassa vähemmän kuin 7 ruplaa. Näin pitää elää ja elättää perhe. Jos en olisi viljellyt maata, meitä ei enää olisi lainkaan olemassa. Tästä kaikesta en syytä Teitä, kirjoitan ainoastaan katkeruudesta, toivon, että Seura ei kiinnitä huomiota kirjeeseeni. Lisäksi ilmoitan, että Krasnokokšaiskin opettajaopiston musiikinopettajalla, Ivan Stepanoviš Kljutšnikovilla, joka on saanut entisaikaan kuoronjohtajan koulutusta ja opettanut koulussa laulua 14 vuoden ajan, on yli sata marilaista laulua moniääniselle kuorolle, jos Seura on näistä kiinnostunut, hän on valmis esittelemään Suomessa. Mies vailla puolueen kirjaa, 38-vuotias. Hänen osoitteensa: Mar. Avt. Obl. Krasnokokšaisk, Pedtehnikum, I. S. Kljutšnikov.

Kirje on kirjoitettu samana päivänä kuin olen saanut kirjeenne. Lähettäkää tieto päätöksistä nopeasti. Suostun tekemään vaikka mitä työtä, koska haluan elää, nostaa lapset jaloilleen ja kohentaa taloutta.

avustaja Timofei Jevsevjev

Viereisellä sivulla:

Liite 1. Suomennos Timofei Jevsejevin U.T. Sireliukselle kirjoittamasta kirjeestä. Suomennos: Ildikó Lehtinen.

Lähde: Suomen kansallismuseo, Suomalais-ugrialaisten kokoelmien verifikaatit 1923, Timofei Jevsejevin kirje U. T. Sireliukselle 15.6.1923.

1920-luvulla koetellut sota oli loppumaisillaan, ja puolueen 10. kongressissa vuonna 1921 todettiin, että oli aika siirtyä uuteen talouspolitiikkaan.¹⁵ Maatalous päätettiin sosialisoida, mikä johti kollektiivitulojen perustamiseen kylissä ja kollektiivisointia vastustaneiden talonpoikien karkotuksiin. Tämän seurauksena viljantuotanto romahti, mikä aiheutti paikoitellen nälänhätää.¹⁶

Vuosina 1921–1923 Neuvosto-Venäjää ja eritoten Volgan aluetta oli koetellut ruokapula ja nälkään oli kuollut miljoonia ihmisiä.¹⁷ Marien silloisella asuinalueella, Marijskaja Oblastissa 400 000 asukkaasta 300 000 näki nälkää ja nälkään näännyti 8 000 ihmistä.¹⁸ Jevsejevin kotiseutu, Morkin piirikunta, kuului eniten kärsineisiin.¹⁹ Nälänhädän syitä oli useita. Ensinnäkin sodan aikana miehet olivat armeijassa. Vanhukset, naiset ja lapset kuluttivat loppuun ruokavarastot eivätkä pystyneet tuottamaan riittävästi ravintoa ilman miestyövoimaa. Myös pakkokollektiivointi heikensi maatalouden tuottoa. Puna-armeija ja köyhyyshyönteet takavarikoivat elintarvikkeita häikäilemättä, eivätkä takavarikot koskeneet vain

varakkaita vaan ylipäättään talonpoikia. Sadon ja siemenviljan takavarikointi kiihdytti köyhtymistä ja elintarvikepulaa.²⁰ Lisäksi aluehallinto oli tempoilevaa ja erilaiset hallintouudistukset ja valtaistelut jättivät marinkielisen alueen väliinputoajaksi, niin että alueelle riitti elintarvikkeita poikkeuksellisen vähän.²¹

Sääolot vaikeuttivat oloja ratkaisevasti. Talvi 1920–1921 oli lumeton, seuraava kesä kuiva ja sateeton. Metsäpalot tekivät tuhojaan kesäkuusta elokuuhun vuonna 1921. Kahtena peräkkäisenä vuonna jäätiin ilman satoa, joten kansa jäi ilman viljaa ja rehua.²² Nälänhädän seurauksena levisivät myös keuhkotauti ja lavantauti. Aaron B. Retish on todennut, että nälänhätä oli luonteeltaan sukupuolittunutta, sillä se koetteli etupäässä naisia.²³

Marin Oblastin paikalliset viranomaiset lähes tyivät toistuvasti Kommunistisen puolueen johtoa ja pyysivät apua. Tarjottu apu oli kuitenkin näennäistä: järjestettiin kokouksia ja kehoitettiin talkoisiin.²⁴ Patriarkka Tihon ja kirjailija Maksim Gorki saattoivat katastrofin kansainväliseen tietoisuuteen heinäkuussa 1921. Kansainliiton pakolaismissaari Fridtjof Nansen toimitti tiedon yhdysvaltalaiselle lehdistölle ja käynnisti samalla Punaisen Ristin kautta avustusohjelman. Katastrofi oli kuitenkin niin suurimittainen, että Nansenin apu jäi riittämättömäksi.²⁵ Tuntuvampaa apua saatiin alueelle Yhdysvalloista. Kauppaministeri Herbert Hooverin johtama järjestö *Ameri-*

15. A. V. Hlebnikov (toim.) *Očerki istorii Marijskoj ASSR (1917–1960 gg.)*. Marijskoe knižnoe izdatel'stvo 1960, 134.

16. Mark B. Tauger, *Modernisation on Soviet Agriculture*. Teoksessa Markku Kangaspuro & Jeremy Smith (toim.) *Modernisation in Russia since 1900*. Studia Fennica Historica 12. SKS 2006, 84–102.

17. Tauger 2006, 92–93.

18. Marijskaä Oblastnaä Komissiä pomoši golodaušim, *Golod v Marijskoj oblasti v 1921–1922 godu*. (*Sbornik materialov o golode*). 1-aä Gosudarstvennaä tipografiä 1922, 4. Kiitän Marin tieteellisen tutkimuslaitoksen vanhempaa tutkijaa Tamara Molotovaa teoksen hankkimisesta kirjoittajan käyttöön.

19. Marijskaä Oblastnaä Komissiä pomoši golodaušim 1922, 59.

20. K. N. Sanukov & L. A. Grigor'eva, *Golod v Marijskoj avtonomnoj oblasti v 1921–1922 g.* *Marijskij arheografičeskij vestnik* 6 (1996), 71–72; Kuvaus mm. marinkielisessä *Joškar keče* -lehdessä joulukuussa 1920. Amerikkalainen avustusjärjestö kiinnitti huomiota samoihin epäkohtiin ja varsinkin viljanjakelun ongelmiin. Patenaude 2002, 68; Tauger 2006, 92; Aaron B. Retish, *Russia's peasants in Revolution and Civil War. Citizenship, identity, and the creation of the Soviet State, 1914–1922*. Cambridge University Press 2008, 172, 193, 215.

21. Marijskaä Oblastnaä Komissiä pomoštši golodajuštšim 1922, 4–5; Sanukov & Grigor'eva 1996, 73; Retish 2008, 167.

22. Marijskaä Oblastnaä Komissiä pomoši golodaušim 1922, 32–33, 59; Hlebnikov 1960, 141; Sanukov & Grigor'eva 1996, 71.

23. Retish 2008, 241.

24. Marijskaä Oblastnaä Komissiä pomoši golodaušim 1922, 9–11, 16–19, 20–21.

25. H. H. Fisher, *The famine in Soviet Russia 1919–1923. The operations of the American Relief Administration*. Hoover War Library Publications 9. Stanford University 1935 (1927), 52, 276; Patenaude 2002, 38, 46.

can Relief Administration (ARA) toimitti elintarvikkeita ja avustustyöntekijöitä kriisialueille, myös Marin Oblastiin.²⁶

Marin Autonomisen Oblastin alueella ARA:lle perustettiin alueellinen komitea, jonka paikalliset alajärjestöt ja lastenkeittiöt aloittivat toimintansa tammikuussa 1922.²⁷ Paikalliset avustustyöntekijät valikoituivat koulutetuista henkilöistä kuten opettajista, välskäreistä, hoitajista, kyläneuvoston jäsenistä sekä hallinnon edustajista.²⁸ Helmikuussa ruokittiin yli 11 000 lasta, ja maaliskuusta lähtien ruoka-apua annettiin myös aikuisille. ”Amerikkalaisiksi” kutsutuissa keittiöissä jaettiin päivittäin 140 000 ruoka-annosta, ja kaiken kaikkiaan ruoka-apua sai yli 120 000 henkilöä.²⁹

Volgan seudun autonomisilla alueilla riehuvasta nälästä ja kulkutaudeista huolimatta hallintoelimiä ja kulttuurilaitoksia uudistettiin, ja paikallisia vähemmistökansojen edustajia valittiin johtotehtäviin.³⁰ Marraskuussa 1921 perustettiin kielikomitea, ja marista tuli virallinen kieli vuonna 1923.³¹ Samalla kehitettiin myös museotoimintaa. Nälkävuosien kynnyksellä syksyllä 1921 oli perustettu aluemuseo, joka jouduttiin kuitenkin sulkemaan vuosiksi 1922–1924. Marin autonomisen alueen opettajien kongressin ehdotuksesta Timofei Jevsevjev valittiin museon johtajaksi joulukuussa 1924.³² Hän järjesti marien kansanomaisesta elämästä kertovan näyttelyn, jossa esiteltiin muun muassa nälkävuosien aikana käytettyjä pula-ajan korvikkeita.³³

Jevsevjev nälänhädän todistajana

Timofei Jevsevjevin keruutyö oli keskeytynyt ensimmäisen maailmansodan aikana,³⁴ mutta U. T. Sirelius ei ollut unohtanut marilaista kerääjää. Vuoden 1923 alussa hän otti yhteyttä Jevsevjeviin Suomen silloisen Moskovan lähetystön kautta. Toukokuussa Jevsevjev vastasi innostuneesti Sireliuksen kirjeeseen ja tarjoutui jälleen Seuran palvelukseen. Hän toivoi saavansa jatkaa Seuran stipendiaattina kansatieteellisten tietojen ja esineiden keruuta. Lisäksi hän pyysi Seuralta todistuksen keruumatkojen tieteellisestä päämäärästä, jotta voisi vapaasti liikkua marinkielisillä alueilla.³⁵ Neuvosto-Venäjällä luvatta matkustava leimattiin kansanviholliseksi ja saatettiin pidättää.

Jevsevjevin U. T. Sireliukselle kirjoittama kirje kertoo ainutlaatuisella tavalla marilaisten vaivasta ahdingosta.³⁶ Kirjeen toisessa osassa Jevsevjev nimittäin kertoi omasta taloudestaan ja perheensä tilasta. Neuvostovallan aikana opettajan palkka ei riittänyt perheen elättämiseen, ja Jevsevjev joutui myös viljelemään maata, jota hän omisti seitsemän hehtaaria. Hän oli toivonut saavansa apua Suomesta, mutta kun sitä ei ollut tullut, hän oli joutunut myymään pois kaiken, mikä oli arvokasta. Jevsevjev kirjoitti nälkävuoden kohdelleen perhettä kaltoin. Hän ei täsmentänyt, mistä vuodesta oli kyse, mutta tarkoitti todennäköisesti vuotta 1921. Isä, vaimo Jevdokija Larionovna ja yksi tyttäristä olivat menehtyneet yhden viikon aikana. Köyhyydestä ja vastoinkäymi-

26. Fisher 1935, 507–522; K. N. Sanukov & L. A. Grigor’eva, Amerikanskaâ pomoš v borbe s golodom v Marijskoj autonomnoj oblasti v 1922 g. *Marijskij arheografičeskij vestnik* 10 (2000), 99; Patenaude 2002, 56; Retish 2008, 255–256; Fotoalbumy Joškar-Oly. Golod v MAO, http://olacity.ru/details.php?image_id=703 (6.1.2016). Aiheesta on tehty dokumenttielokuva *The Great Famine*, joka pohjautuu Bertrand M. Patenauden edellä mainittuun julkaisuun. Elokuva on Public Broadcasting Servicen (USA) tuotantoa. *The Great Famine*, www.pbs.org/wgbh/americanexperience/features/introduction/famine (6.1.2016).

27. Sanukov & Grigor’eva 2000, 99–101.

28. Patenaude 2002, 82.

29. Sanukov & Grigor’eva 2000, 101.

30. Markku Kangaspuro. The Bolshevik Modernisation Project. Teoksessa Markku Kangaspuro & Jeremy Smith (toim.) *Modernisation in Russia since 1900*. Studia Fennica Historica 12. SKS 2006, 38–50, 46.

31. I. G. Ivanov, Äzykovoe stroitel’stvo. *Marijskij arheografičeskij vestnik* 12 (2002), 70.

32. Matukova 1988, 42.

33. Matukova 1988, 46.

34. Kansallisarkisto (KA), Suomalais-Ugrilaisen Seuran toiminta-arkisto, Suomalais-Ugrilaisen Seuran pöytäkirja 17.4.1914 § 3.

35. Suomen kansallismuseo, Suomalais-ugrialaisten kokoelmien verifikaatit 1923, Timofei Jevsevjevin kirje U. T. Sireliukselle 15.6.1923. Liite 1.

36. Suomen kansallismuseo, Suomalais-ugrialaisten kokoelmien verifikaatit 1923, Timofei Jevsevjevin kirje U. T. Sireliukselle 15.6.1923.

sistä kertoi sekin, että vaatteet oli kulutettu loppuun ja kengät myyty.

Kirjoitushetkellä Jevsevjev oli uudelleen naimissa ja hänellä oli toisen vaimonsa Marfa Stepanovnan kanssa kaksi tyttäretä. Lisäksi ensimmäisestä avioliitosta oli elossa kaksi lasta, joten Jevsevjevillä oli elätettävänä neljä lasta. Koska Jevsevjev oli opettajan tehtävän ohella työssä koulun oheen perustetussa lastenkeittiössä, ”amerikkalaisessa ruokalassa”, hän sai – palkan sijasta – luontaisetuna päivittäisen ruoka-annoksen tyttärilleen ja lisäksi saapasparin lahjoituksena. Nälkävuosien toivottomuuden jälkeen Jevsevjev näki kuitenkin toivoa. Hän suunnitteli kylvävänsä ruista, kauraa ja tattaria mailleen.

Vastaukseksi kirjeeseen Seuran johtokunta myönsi pitkäaikaiselle kerääjälle 500 markkaa, ”joka lähetetään, jos saadaan takeet siitä, että rahat menevät perille”.³⁷ Sirelius tarttui lisäksi Jevsevjevin ehdotukseen itämarien pariin tehtävästä tutkimusmatkasta ja otti Suomalais-Ugrilaisen Seuran kokouksessa matkan rahoituksen esille.³⁸ Matkan järjestelyt alkoivat heti, kun Jevsevjev sai tietää Seuran myöntämästä avustuksesta. Kirjeessään Sireliukselle hän pyysi avustusta rahana eikä vaatteina kuten aiemmin.

Rahojen saaminen ei käynyt yhtä helposti kuin tsaarinaikaisella Venäjällä. Välittäjänä toimi nyt Suomen lähetystö Moskovassa eli Suomen Missio. Se ei kuitenkaan voinut lähettää Seuran avustusta postitse edes Neuvostoliiton sisäisessä postissa, vaan Jevsevjev joutui matkustamaan Moskovaan. Rahanhakumatka syyskuussa 1924 oli kuitenkin hyödyllinen, sillä Jevsevjev kävi myös Kansanvalistuksen keskusmuseon hallituksessa ja sai luvan tehdä työtä kaikkialla marinkielisellä alueella Neuvostoliitossa. Hän sai myös tietää, että hänet oli valittu Marin Autonomisen Alue-

museon johtajaksi. Jevsevjev oli tyytyväinen, koska vastedes hänellä olisi laillinen oikeus tehdä työtä Seuran toivomusten mukaisesti.³⁹

Tämän jälkeen Jevsevjev suuntasi välittömästi lähes kaksi kuukautta kestäneelle matkalle itämarien pariin, Ufan kuvernementin Birskin Keltein kylään sekä Permin kuvernementin Krasnoufimskin ujestin Juvan kylään.⁴⁰ Keltein kylässä Jevsevjev viipyi noin kaksi ja puoli viikkoa merkiten muistiin asutushistoriaa, kuvauksia rakennuksista, elinkeinoista ja puvuista sekä syntymään, kuolemaan ja häihin liittyviä tapoja. Lisäksi hän osallistui uhrjuhlaan, jossa kiitettiin sato-kaudesta. Matka jatkui lokakuun puolivälissä Juvan kylään, jossa hän teki haastatteluja ja keräsi esineitä vajaan kaksi viikkoa. Molemmissa paikoissa hänellä oli paikallisia avustajia.⁴¹

Puku aseman mukaan

Nälkävuodet olivat aiheuttaneet marilaisille paljon kärsimystä, mutta avunpyynnöt olivat kilpistyneet neuvostoviranomaisten penseyteen. Oli jopa esitetty syytöksiä, että marit olivat taantumuksellisia ja taikauskoina itse aiheuttaneet ahdinkonsa. Neuvostoviranomaiset leimasivat marit köyhiksi, lukutaidottomiksi ja uskonnollisilta käsityksiltään yksinkertaiseksi kansaksi.⁴² Kuten Suomessa 1860-luvun vaikeina nälkävuosina, myös Neuvosto-Venäjällä nälkävuosien tragedia mursi agraariyhteisön taloudellisen perustan.⁴³ Paikallisyhteisöjen toiminta halvaantui väestön kuollessa, sairastaessa tai siirtyessä muualle.

Puutteen symboleja olivat aliravitsemuksen lisäksi vilu, huonot vaatteet ja kengät. Volgan nälkäalueilla pulaa oli paitsi ruoasta myös vaatteista. Amerikkalaisia avustustyöntekijöitä arvosteltiin avun rajallisuudesta, sillä apua saivat ainoastaan avustuskeittöiden aterioiden osallistuneet lapset,

37. KA, Suomalais-Ugrilaisen Seuran toiminta-arkisto, Suomalais-Ugrilaisen Seuran pöytäkirja 26.5.1923 § 10.

38. KA, Suomalais-Ugrilaisen Seuran toiminta-arkisto, Suomalais-Ugrilaisen Seuran pöytäkirja 16.2.1924 § 1.

39. Museoviraston virka-arkisto, Tulleet kirjeet 1925, H-osa. T. Jevsevjevin kirjeenvaihto, T. Jevsevjevin kirje U. T. Sireliukselle 6.9.1924.

40. Lehtinen 1985, 30. Hallintojako seuraa vuoden 1924 tilannetta. Venäjänkielisistä hallintoyksiköistä käytän seuraavia muotoja: guberniä ’kuvernementti’, uezd ’ujesti’ ja derevnä ’kylä’.

41. KA, Suomalais-Ugrilaisen Seuran arkisto, Timofei Jevsevjev, Folkloristica IV, Tilitys; Jevsevjev, Ethnographica IX.

42. Marijskaä Oblastnaä Komissia pómoši golodaūšim, 58.

43. Antti Häkkinen & Jarmo Peltola, Suomalaisen alaluokan historiaa. Köyhyys ja työttömyys Suomessa 1860–2000.

Teoksessa Antti Häkkinen, Panu Pulma & Miika Tervonen (toim.) *Vieraat kulkijat – tutut talot. Näkökulmia etnisyyden ja köyhyyden historiaan Suomessa*. Historiallinen arkisto 120. SKS 2005, 40, 43.

eikä ruokaa saanut viedä kotiin. Kylmällä säällä lapset eivät päässeet kotoa keittiöihin, koska heillä ei ollut kunnan vaatteita tai varsinkaan jalkineita. Avustustyöntekijät panivat itsekin merkille lasten ryysyt ja huutavan pulan kengistä.⁴⁴ Amerikkalainen avustustyöntekijä William J. Kelly, joka toimi Ufan kuvernementissa, kuvaili nälkiintyneiden lasten ruokailua:

But in the city and village kitchen there was one invariable sight. As the time for the daily meal drew near, groups of pallid, sad-eyed, silent children in indescribable rags gathered about the door of the kitchen. When the door opened, they filed silently past the attendant, who punched their cards or checked their names on the kitchen lists, past the serving bench, where each received his piece of bread and his portion of cocoa, rice, grits, or whatever constituted the ration for the day, and then to the tables where small heads bent tensely over clumsy dishes. Occasionally a mother came bringing in her arms a child too young or too weak to come alone. Eating was serious, preoccupying business to which there was no interruption until the last crumb and drop had disappeared.⁴⁵

ARA toimitti alueelle vaatelahjoituksia talvesta 1921 lähtien. Neuvosto-Venäjä tunnusti vaatepulan kuitenkin vasta vuonna 1922, jolloin solmittiin vaatelahetyksiä koskeva sopimus. Vaatteiden jakelu oli ruoka-apua hankalampaa. Ruoka sellaisenaan kelpasi kaikille sukupuolesta, iästä ja koosta riippumatta, mutta vaatteita piti sovittaa, vaikka ne pyrittiinkin lajittelemaan jo ennen lähetystä.⁴⁶

Jevsejjev itse oli tarkka pukeutumisestaan. Hän oli siirtynyt käyttämään ostovaatteita sen jälkeen, kun oli valmistunut opettajaksi, ja sellaisissa hänet kuvattiin Kazanissa otetussa virallisessa valokuvassa.⁴⁷ Myös Axel Olai Heikel otti

Jevsejjevistä valokuvia tutkimusmatkallaan itämarien parissa N.-Sil’jankan kylässä vuonna 1910. Kuvissa hänellä on yllään pitkät mustat housut, liivi, valkoinen paita ja pikkutakki ja päässä pehmeä lippalakki.⁴⁸ Talonpoikaisvaatteita Jevsejjev piti arvoaan alentavina, opettajalle sopimattomina ja lisäksi köyhyyden merkinä.⁴⁹ Pulavuosina hän joutui kuitenkin pukeutumaan muiden marilaismiesten tavoin kotikutoiseen paitaan ja housuihin: ”Tällä hetkellä yritän selviytyä nälkävuodesta eikä minulla ole mahdollisuutta ajatella vaatetusta. Vielä vuosi tai pari joudun kulkemaan kotitekoisissa vaatteissa (nimittäin tšeremisiläisissä). Nyt vaimo valmistaa (pellava)kangasta minulle ja kaikille lapsille, hän tekee päällysvaatteita lampaanvillasta[...]”⁵⁰

Jevsejjevin asema parani vuonna 1924, kun hänestä tuli Marin aluemuseon johtaja. Seuraavina vuosina hän kävi usein Moskovassa museon asioilla ja lisäksi omilla asioillaan Suomen läheystyössä. Tuolloin hän näki muita alan toimijoita, tutkijoita, museonjohtajia ja opiskelijoita, jotka pukeutuivat muodikkaasti.

Neuvostoliitossa puolueen johto kiinnitti huomiota kansalaisten jokapäiväiseen arkeen ja hygienian puutteeseen. Puhtausdiskursseissa vaatteilla oli merkittävä osuus: ohjeita annettiin viikoittaisesta peseytymisestä ja vaatteiden vaihdosta.⁵¹ Porvarillisen kauneuskäsityksen vastakohtana keskeiseksi nousi kuitenkin rationalistinen eli järjektivä pukeutuminen. Marxilainen ajatusmalli suosi tasa-arvoisuutta ja yhdenmukaisuutta, mikä kuvastui myös pukeutumiskeskusteluissa: ”Meidän ’muotimme’ pitää olla yksinkertainen, helposti toteutettava, edullinen, työläisten saavutettavissa, ja ennen kaikkea, sen täytyy vastata vaatteiden tehtäviä yleensä, eli sen pitää suojata ihmistä kylmältä, lialta säilyttämällä var-

44. Patenaude 2002, 89. Kuvasarjat lapsista nälkävuosina: Fotoalbumy Joškar-Oly. Golod v MAO, http://olacity.ru/details.php?image_id=703 (6.1.2016).

45. Fisher 1935, 104.

46. Fisher 1935, 424–425.

47. Lehtinen 1985, 34; Museoviraston kuvakokoelmat, SUK201.

48. Museoviraston kuvakokoelmat SUK78: 4–5.

49. Lehtinen 1985, 34–35; N. Nikitina, Novye stranicy iz žizni T. E. Evseeva. *Finno-ugrovedenie* 2 (2002), 67.

50. Museoviraston arkisto, Tulleet kirjeet, H-kansio, T. Jevsejjevin kirje U. T. Sireliukselle 11.4.1924.

51. David L. Hoffmann, *The Cultural Norms of Soviet Modernity 1917–1941*. Cornell University Press 2003, 18–20, 116; Ol’ga Gurova, *Sovetskoe nižnee bel’e. Meždu ideologiej i povsednevnost’ ū*. Novoe literaturnoe obozrenie 2008, 43, 46; Sergej Žuravlev & Ūkka Gronov, *Moda po planu. Istoriā mody i modelirovaniā odeždy v SSSR 1917–1991*. Institut rossijskoj istorii RAN 2013, 63–67.

talon sirouden.”⁵² Keskusteluissa, lehtien palstoilla ja propagandajulkaisuissa valmistettiin talonpoikia tarkoituksena muovata uusi neuvostoihminen.⁵³ Terveyskomissaari Nikolai Semaškon vuonna 1927 julkaisemassa propagandavihkosessa *Pukeutumisen taito* ihanteena oli puhtaasti ja kauniisti puettu neuvostotyöläinen, jonka vastakohtana oli taantumukselliseksi leimattu ja kansanpukuinen talonpoika.⁵⁴

Neuvosto-Venäjä oli kuitenkin laaja ja monien kansojen asuttama maa. Taiteilijoiden ja puolueen pukeutumisesta koskeva diskurssi ei koskettanut tuhansia maaseudun ihmisiä. Etenkin sodan jälkeisenä pula-aikana ihmiset pukeutuivat miten sattui, kansanpukuihin ja ryysyihin, eikä teollisuus vielä tuottanut vaatteita suurten kansanjoukkojen tarpeisiin. Eri kansallisuuksien kansantaidetta, esimerkiksi kansanpukuja, myös suvaittiin julkisesti, vaikkakin neuvostovallan muokkaamassa muodossa.⁵⁵ Kotiseudullaan Marin Oblastissa Jevsejev otti sittemmin aktiivisesti osaa marilaisten kansanpukujen uudistamisprosessiin. Marilaisen aikakauslehden *U Vijn* palstoilla hän esitteli naisten ompeluseuran toimintaa, jonka tuloksena oli uusittu, vähemmän koristeltu kansanpuku.⁵⁶

Pula-ajan pukuja

Timofej Jevsejev näki itämarilaisten kylien raitteilla niin ruutumekkoja kuin valkoisia kirjontakoristeisia asuja. Hän luonnehti havaintojaan itämarien vaatetuksesta marraskuussa 1924:

Tšeremissien pukuna on pitkä palttinamekko, jonka rinta, olkapää, selkäpuoli, hihat ja helma on koristeltu kirjonnalla, villavyö ja valkoiset kangashousut. Ufan ja Permin kuvernementtien tšeremissien keskuudessa mekkoja on viime aikoina ryhdytty valmistamaan värjätyistä langoista kudotusta kankaasta. Kirjontakoristeiset vaatteet jäävät siellä pois käytöstä, ja niitä on

enää vanhoilla naisilla. Kesällä tšeremissit muistuttavat vaatetukseltaan tataareja, talvella Uržumin tšeremissejä, niin minusta näytti täällä käydessäni.⁵⁷

Samaan aikaan vaikutti kaksi erilaista pukukäytäntöä: perinteinen valkoinen ja innovaationa hyväksytty ruudullinen. Valkoisen asun viesti alkoi muuttua ja tuli kuvastamaan ainoastaan arjesta poikkeavaa käyttöä, juhlaa tai riittitapahtumaa.

Kirjoitusaikana nälkävuodet olivat ohi, mutta vaatetus ei ollut ennättänyt kohentua entisenlaiseksi. Pula-aika näkyi Jevsejevin esinehankinnoissa ja hänen ottamissaan valokuvissa. Hän mainitsi hankintavaikkeudet kirjeessään:

Kokoelmaan on hankittu esineitä yhteensä 140 ruplan 50 kopeekan arvosta. Ne tulivat hyvin kalliiksi, siksi että kukaan ei olisi halunnut myydä, sillä nälkävuosien aikana he myivät pois vaatteitaan ja nyt ovat itse kipeästi niiden tarpeessa. Varakkailta on vielä vaikeampaa ostaa, sillä he eivät yleensä myy mitään tai sitten pyytävät niistä vielä enemmän.⁵⁸

Kokoelman kokonaishinta oli huomattava suhteutettuna Jevsejevin saamaan seitsemän ruplan kuukausiansioon. Korkeat kustannukset kertovat siitä, että vaatteita oli niukalti eikä niistä haluttu luopua edes rahasta.

Kokoelmaan sisältyy kaikkiaan 21 esinettä, jotka kaikki ovat vaatekappaleita: naisten ja miesten paitoja, housuja, päähineitä ja vöitä. Silmiin pistävä piirre on, että kerääjä hankki ainoastaan vanhanaikaisia eli valkoisia mekkoja, takkeja, paitoja ja housuja. Todennäköisesti hän toimi U. T. Sireliuksen ohjeistamana. Suomen kansallismuseossa oli edellisenä vuonna avattu suomalais-ugrilainen perusnäyttely, jossa sukukieliä puhuvia kansoja esiteltiin valkoisissa kirjontakoristeisissa asuissa. Heimoaатteen hengessä korostettiin yhtenäisyyttä, eräänlaista suomalais-ugrilaista stereotypiaa.⁵⁹

52. Gurova 2008, 51.

53. Gurova 2008, 55.

54. Hoffmann 2003, 20: Iskusstvo odevat'sä.

55. Hoffmann 2003, 143, 172; Karen Petrone, *Life has become more joyous, comrades. Celebrations in the time of Stalin*. Indiana University Press 2000, 41.

56. T. Jevsejev, *Üdramaš ončyk kaja*. *U Vij* 5–6 (1930), 29–32.

57. Jevsejev *Ethnographica* IX, 85–86. Julkaistu saksaksi teoksessa *Timofej Jevsejevs ethnographische Sammlungen über die Tšcheremissen. Stoffherstellung und Volkstrachten*. Travaux de la Société Finno-Ougrienne XII: 1 (1985), 124.

58. Suomen kansallismuseo, Kulttuurien museon arkisto, U. T. Sireliuksen personalia, Kirjeet, Timofei Jevsejevin kirje U. T. Sireliukselle 13.6.1925. Käännös kirjoittajan.

59. U. T. Sirelius, *Heimokansamme Kansallismuseossa*. *Suomen Heimo* 1 (1923), 16–17; Lehtinen 2010, 201.

Stuart Hall on todennut, että stereotypian luomisessa käytetään hyväksi kahtiajakamisen strategiaa, joka erottaa normaalin ja hyväksyttävän epänormaalista ja epämiellyttävästä. Kaikki piirteet, jotka ovat korostetun erilaisia, suljetaan pois.⁶⁰ U. T. Sirelius ja hänen apulaisensa Tyyni Vahter sekä T. I. Itkonen rajasivat näyttelyssään tietoisesti suomalais-ugrialaisten kansojen puvut sellaisiin, joiden uskottiin soveltuvan suomalaisen kulttuurin osaksi. Puvuista oli riisuttu vieraat piirteet, kuten ostamalla hankitut huiivit, laakapistoin koristellut esiliinat tai muut tataarilaisia tai venäläisiä pukuja muistuttavat piirteet. Tähän näyttely-ympäristöön Sirelius kaipasi pukuja itämarien alueilta, joista ei ollut edustusta kokoelmassa. Todennäköisesti hän toivoi arkaaisia ja vanhakantaisia pukuja, jotka korostaisivat valkoista pukuihannetta ja suomalais-ugrialaista stereotypiaa.

Tarkastelen seuraavassa kokoelman vaatekappaleita lähemmin. Miesten paidat olivat huonokuntoisia, mikä on ymmärrettävää, koska pulajan takia hyvät vaatteet oli jo aiemmin myyty pois; näin oli toiminut Jevsejjev itsekin. Jevsejevin ottamissa valokuvissa miehet ovat arkiaskareissaan yllään tummista, todennäköisesti sini-seksi värjätystä kankaasta ommellut housut ja paita. Toisinaan paita on kauluksestaan risainen ja väriltään valkoinen, toisinaan ruudullista kangasta. Kuvissa ruudulliset paidat ovat hyväkuntoisia.⁶¹ Olisiko niin, että valkoiset paidat oli käytetty loppuun raskaissa töissä ja poseerauskuviin otettiin päälle parempi asu? Miesten puvut kuvastavat siten pukumuodin muutosprosessia.

Valkoiset puvut oli tapana varustaa kirjonnalla, joka oli tekotavaltaan suuritöinen. Kirjotut kuviot kertoivat alun perin puvun kantajan suvusta. Toisena tavoitteena oli suojelu pahalta, ja sitä varten kirjontakoristelua kehysti punaisesta kankaasta tehty applikaatio.⁶² Ruutupaitojen yleistyntä käyttö saattoi liittyä myös naisten muuttuneeseen asemaan. Uuden neuvostoelä-

män kynnyksellä naiset joutuivat maaseudulla kolhoosiin töihin, joten aikaa ei riittänyt enää kirjontaan.

Jevsejjev hankki kaksi kotikutoisesta kankaasta ommeltua miesten paitaa: Birskin alueelta koristelemattoman ja Krasnoufimskin alueelta kirjontakoristeisen. Arkipaita on ommeltu tukevasta kotikutoisesta puuvillapalttinankaasta. Sen pystykaulus, nappilista ja kainalopaikat ovat värillistä kangasta. Jevsejjev hankki paidan vaihtokaupalla: hän osti torilta seitsemällä ruplalla 14 arsinää eli lähes kymmenen metriä kangasta, jonka vaihtoi paitaan.⁶³ Kangaspalasta myyjä pystyi ompelemaan miehelleen ainakin kolme uutta paitaa.

Koristelemattomasta, mutta eheästä ja käyttökelpoisesta paidasta maksettiin siis täysi hinta, joka oli Jevsejevin opettajan kuukausipalkkaan verrattuna korkea. Sen sijaan kirjontakoristeinen paita on loppuun kulutettu, ja sen rintahalkio on harsittu umpeen. Paitaa onkin käytetty ostohetkellä alkuperäisestä poikkeavassa tehtävässä eli säkkinä untuvien säilyttämiseen. Sekundaarikäytöstä kertoo myös paidan alhainen hinta, 3 ruplaa ja 50 kopeekkaa.⁶⁴

Marilaisen naisen perusvaate oli suoraan leikkattu mekko, joka laskeutui miltei nilkkoihin asti. Sellainen saatettiin ommella joko valkoisesta tai ruudullisesta kotikutoisesta kankaasta. Jevsejevin kokoelmassa on ainoastaan valkoisia mekkoja ja takkeja. Keltein kylästä saatu pellavakankainen mekko⁶⁵ on koristeltu kirjonnalla. Jevsejjev pani merkille, ettei tällaisia kuitenkaan enää ollut käytössä. Kaksi vanhanaikaiseksi kutsuttua mekkoa hän sai lunastettua iäkkäiden naisten vaatearkuista. Toisesta kirjontakoristeisesta mekosta Jevsejjev maksoi hyvän hinnan, 15 ruplaa. Toinen mekko⁶⁶ on leikkaukseltaan ja käyttötavaltaan samanlainen, mutta siinä on vähemmän kirjontaa, mikä näkyi mekon edullisemmassa hinnassa. Jevsejevin ottamissa arkikuvissa naisilla oli yllään joko kulunut kirjontakoristeinen

60 Stuart Hall, *Identiteetti*. Suomentanut ja toimittanut Mikko Lehtonen & Juha Herkman. Vastapaino 1999, 191.

61. Museoviraston kuvakokoelmat, kuvasarja SUK193.

62. Ildikó Lehtinen, The meaning of Eastern Mari embroidery. *Finnisch-Ugrische Forschungen* 60 (2009), 208–211.

63. Suomen kansallismuseo, suomalais-ugrialaiset kokoelmat SU5055:16. Esinekokoelma on siirretty museoiden portaaliin, <https://www.finna.fi>, haku SU5055? (6.1.2016).

64. SU5055:17.

65. SU5055:18.

66. SU5055:20.

puku tai ruutumekko. Hienosti kirjonnalla koristeltu mekko on ainoastaan poseerauskuvasarjassa, joka kuvasti pukeutumisen eri vaiheita.⁶⁷ Ruutumekot eivät kokonaan syrjäyttäneet valkoisia mekkoja, mutta viimeksi mainittuja käytettiin ainoastaan vuotuis- ja perhejuhlissa.

Valkoiset mekot eivät liittyneet pula-aikaan eivätkä köyhyyteen vaan tapakulttuuriin. Naisten rajoittunut ajankäyttö saattoi edistää muutosta valkoisesta värikkääseen pukuparteen. Kokoelmassa on myös kaksi Juvasta hankittua, arkikäytössä ollutta ja hihoista paikattua naisten mekkoa⁶⁸, jotka edustivat siirtymävaihetta valkoisen ja ruudullisen asun välillä.

Mekon päälle oli tapana vetää edestä avonainen takki, joka ommeltiin valkoisesta pellavakanakaasta ja jonka koristeena on punaista kangasapplikaatiota ja kirjontaa. Jevsevjev hankki kahdeksalla ruplalla yhden tällaisen takin⁶⁹ Keltein kylästä ja kaksi kalliimpaa Juvan kylästä. Toinen niistä on koristeltu villalankakirjonnalla, ja sen hinnaksi tuli 10 ruplaa.⁷⁰ Arvokkaaksi arvioitu, 15 ruplaa maksanut juhlatakki⁷¹ on silkein kirjottu ja nauhoin koristeltu.

Edullinen hankinta oli sen sijaan naisen pukuun kuulunut esiliina, joka maksoi ruplan verran.⁷² Alhainen hinta johtui vaatteen huonosta kunnosta: kirjontalangat ovat monissa kohdin purkaantuneet, paikkoja on useita ja väri käytöstä haalistunut. Vaatimattomasta, mutta hyväkuntoisesta, villalangoista kudotusta naisen vyöstä Jevsevjev joutui maksamaan kaksi ruplaa.⁷³

Birskiläisiä vaatekappaleita täydentää nelikulmainen häälliina⁷⁴, joka on ylenpalttisesti koristeltu kaksipuolisella kirjonnalla. Vaikka kirjonta on tehty silkkilangalla, Jevsevjev maksoi siitä aino-

astaan kuusi ruplaa. Kolmikulmaisesta eli häälliinan puolikkaasta pyydettiin 12 ruplaa.⁷⁵ Syitä ensin mainitun liinan edullisuuteen saattaa olla useita. Birskiläisellä myyjällä ei kenties ollut sopivan ikäistä tytärtä, joka olisi perinyt sukukalleuden äidiltään. Vaihtoehtoisesti häät saatiin vaikeina taloudellisina aikoina viettää ilman juhallisia häämenoja, jolloin morsiamen päätätävä liina tuli tarpeettomaksi.

Häämenoihin kuului myös päänpano, jossa morsiamen hiukset kammattiin nutturalle ja sen varaan asetettiin hupun tapainen päänahine. Päänahinettä pidettiin otsalle vedettynä siten, että sen otsakappale työntyi eteenpäin sarven tapaan. Päänahineen kirjontakoristeinen hännys ulottui keskiselskään. Näitä Jevsevjev hankki seitsemän, neljä Birskin⁷⁶ ja kolme Krasnoufimskin alueelta.⁷⁷ Naimisissa olleen naisen ei perinteisesti sopinut näyttäytyä ilman päänahinettä. Kulttuurivallankumouksen ohjelmaan kuului tosin 1920-luvun lopulta lähtien taistelu taantumuksellisuutta ja sen symboleita vastaan. Naisen päänahine kuului näiden symbolien joukkoon.⁷⁸

Kokoelman esineistö on dokumentoitu U. T. Sireliuksen ohjeiden mukaisesti. Jevsevjev kirjasi esineiden ja niihin ommeltujen kirjontakuvioiden nimet mariksi:

Miehen paita, *parsyn tuvyr*; pänttiestä ja helmasta koristettu. Miehen paidassa sijoitetaan koristeet samoin kuin naisenkin. Nimitykset: nauha selkäpuolella *tupjür*, kirjo rinnassa *mel tür* ja *tuvyr türlymö*, kauluksessa *tüša*, helmassa: *urvalte tür*, sepaluksen siderihma (napin sijasta käytettävä): *mel kantyra*. Paita on ollut kiinni ommeltuna rintahalkiosta, ja sitä on käytetty säkkinä untuvien säilytykseen.⁷⁹

67. Jevsevjev 1985, kuvat 115–140.

68. SU5055:11, 13.

69. SU5055:19.

70. SU5055:14.

71. SU5055:15.

72. SU5055:8.

73. SU5055:12.

74. SU5055:9.

75. SU5055:10.

76. SU5055:4, 5, 6, 7.

77. SU5055:1, 2, 3.

78. Ildikö Lehtinen. *Marien mekot. Volgansuomalaisten kansanpukujen muutoksista*. Suomalais-ugrilaisen seuran kansatieteellisiä julkaisuja 16. Suomalais-ugrilainen seura 1999, 72.

79. SU5055:16.

Jevsevjev oli kuuliainen oppilas ja dokumentoi hankkimaansa esineet tarkasti. Axel Olai Heikeliä ja sittemmin myös U. T. Sireliusta kiinnosti kirjontakoristelu ja sen alkuperä, siksi aihe korostui myös Jevsevjevin muistiinpanoissa. Sukupuolieroihin Jevsevjev kiinnitti huomiota etenkin silloin, kun molemmat sukupuolet käyttivät samantyyppistä vaatekappaletta. Käyttöyhteys ja käyttäjän aviosääty dokumentoitiin järjestelmällisesti, mutta pukukappaleiden valmistajasta ei ole tietoa. Kenties tämä puute selittyi U. T. Sireliuksen käsityksellä, että kansa oli kollektiivinen yhteisö vailla yksilöllisiä piirteitä. Esineistä maksetut hinnat kävivät ilmi Jevsevjevin tilityksestä.

Kokoelmassa on ilmeisiä puutteita, sillä hankintojen joukossa ei ole lainkaan koruja, jotka kuitenkin kuuluivat erottamattomana osana naisten pukuun. Koska kokoelmaan liittyvissä valokuvissa on mukana morsiuspäähine *takija*, rahakoristeinen palmikonriipus, rahoista kootut rintakorut ja suurikokoiset soljet, niitä oli keruuhetkellä ainakin joidenkin omistuksessa. Korujen

puuttuminen hankinnoista selittyi pula-ajan oloilla, sillä arvata sopii, että suurin osa asukkaista oli joutunut luopumaan rahanarvoisista koruistaan nälkävuosina.

Päätelmät

Timofei Jevsevjevin hankkima pukukokoelma kuvastaa pukukulttuurin muutosprosessia modernisaation kynnyksellä. Marinmaalta tulleen kerääjän kannalta itämarien puvut ja varsinkin kirjonnalla runsaasti koristellut päähineet kuvasivat vierasta ja vanhentunutta kulttuuria, eikä niiden edustama käytäntö ja maku soveltunut ajan henkeen. Kerääjänä Jevsevjev kannatti modernia pukua, joka vastasi niin lännen porvarillisesta kaupunkilaista muotia kuin neuvostovallan ideologian mukaista järkevää pukeutumista. Itämarien pukeutuminen sen paremmin kuin heidän taloudellinen tilanteensaakaan ei ollut yhtenäinen. Sisällissodan ja yhteiskunnallisten muutosten riepottelemalla Neuvosto-Venäjällä tyvätki pukeutui yhtä huonosti kuin talonpojat, ja sa-

Naisen paita ja yksityiskohta paidan helmasta. Pystykaulus ja rintahalkio on päällystetty punaisella kangaskaitaleella, johon on ommeltu valkoisia ja mustia hakaristikuvioita. Kauluksen koristeena on lisäksi kultalankanauhapalasia. Rintahalkio on molemmin puolin on tulusrautaa muistuttava applikointi, joka on tehty punaisella puuvillanauhalla. Helma on koottu useasta pöimintakoristeisesta kangaskaitaleesta. Kuva: Rauno Träskelin. Lähde: Suomen kansallismuseo SU5055:11.

maa pukua pidettiin työssä ja vapaalla.⁸⁰ Jevsevjev totesi, että köyhät eivät pystyneet luovuttamaan kuin huonoja, loppuun kulutettuja vaatteita, varakkaat taas pitivät pukujaan arvokkaina ja siis kalliina. Viittaako paikattujen vaatteiden käyttö köyhyyteen?

Kudonta, ompelu ja kirjonta ovat aina vieneet paljon aikaa. Kuluneita vaatekappaleita ei siksi hylätty helposti, vaan niitä käytettiin paikattuina loppuun asti. Todennäköisesti talonpoikaistalouksissa joka vaatekappaleella oli oma funktionsa. Paikatut vaatteet kelpasivat likaisissa töissä, kuten perunannoston aikaan tai vaikkapa lantaa luodessa. Köyhyys – kuten kauneus – on katsojan silmässä. Jevsevjevin näkökulmasta talonpoikaishypuvut olivat köyhyyden merkki. Nälkävuosia kokeneena hän kuitenkin ymmärsi, että jopa useasti paikatuille puvuille löytyi käyttöä äärimmäisen köyhissä oloissa.

Kuvastaako kokoelma nälkävuosien jälkeistä toipumistilaa? Kysymykseen voidaan vastata myöntävästi. Se poikkeaa täydellisesti Jevsevjevin hankkimista muista kokoelmista, joissa loistavan kuntoisia mekkoja täydentää sarja hienoja koruja. Hopearahoista ja niiden jäljennöksistä kootut korut oli saatu kotiseudulta vuosien 1908–1914

välisenä aikana ja hankittu Kansallismuseon kokoelmiin Antellin valtuuskunnan varoilla.

Vaikkuttiko kerääjän kansallisuus hankintaan? Todennäköisesti, sillä Neuvostoliitossa elettiin levottomia aikoja. Maaseudulla liikkui agitaattoreita kollektivoinnin puolesta, mutta he törmäsivät kyläläisten vastustukseen. Sen sijaan Jevsevjev toimi kotikentällä. Marilaisena hän sai yhteyttä kyläläisiin. Luottamusta oli puolin ja toisin, mistä on osoituksena, että Jevsevjev sai osallistua uhrijuhlaan Keltein kylässä. Hän ei kohdannut epäluuloa, päinvastoin Jevsevjeville kerrottiin koruttomasti varojen puutteesta. Hän oli tarkkailija, joka kuitenkin puhui samaa kieltä ja jakoi samoja kokemuksia kuin haastattelemansa kyläläiset.

Jevsevjevin ja U. T. Sireliuksen kirjeenvaihto ja esinekokoelma ovat ainutlaatuinen dokumentaatio ajasta, josta tietoa on muutoin hyvin vähän. Neuvostoliitossa nälkävuosista ei sopinut puhua eikä sovi nytkään. Jevsevjev toi esille vaietun asian, joka on yhä kiusallinen: marilaisissa kylähistorioissa ja kotiseutukuvauksissa ei nälkävuosista kerrota. Vapaamuotoisissa haastatteluisa saatetaan mainita, että ”kuulkaa, syötiin kaikkea, jopa etanoita!”⁸¹ Kesällä 2015 kenttähaastatteluisa kyselin tarkoituksella nälkävuosista, mutta haas-

80. N. B. Lebina. *Povsednevnaâ žizn' sovetskogo goroda. Normy i anomalii 1920/1930 gody*. Izdatel'stvo "Kikimora" – Žurnal "Neva" – ITD "Letnij Sad", 1999, 210.

81. Suomen kansallismuseo, Kulttuurien museon arkisto, Ildikö Lehtinen, Kenttämuistiinpanot 2009, S.E. 13.8.2009.

tateltavat eivät suostuneet vastaamaan. Vapaassa kerronnassa nälänhätä kuitenkin putkahti esille.⁸²

Museokokoelmat ovat aina satunnaisia. Tässä tapauksessa kokoelman esineet kertovat modernisaatiosta, naisten muuttuneesta työurasta, nälkävuosista ja niiden voittamisesta kansainvälisellä avustuksella. Ne kertovat myös Neuvostoliiton pyrkimyksestä ohjata arkielämää ja yksityisen ihmisen pukeutumista. Esineiden elinkaareissa tapahtui suuri muutos, kun valkoisten kirjontakoristeisten pukukappaleiden tuli museossa edustaa marilaisuutta tai pikemminkin marilaisten paikallista ryhmää, itämareja. Risaiset vaatekappaleet kokivat arvonnousun.

Paikattuja ja loppuun kulutettuja paitoja sekä mekkoja, kuten myös esiliinaa, olisi lopulta käytetty rätteinä tai vaikkapa tilkkeenä. Museokokoelmissa niistä tuli marilaisten kokeman pula-ajan todistajia. Lisäksi esinekokoelma kertoo suomalaisten kansatieteilijöiden asenteesta Venäjän suomalais-ugrilaisiin kansoihin. Suomalais-Ugri-lainen Seura kannusti Jevsevjeviä kerääjänä ja itseoppineena kansatieteilijänä loppuun saakka, ja Suomen kansallismuseo hyväksyi valtion kokoelmiin huonokuntoisenkin esineistön. Vaatekappaleet eivät kuitenkaan koskaan päätyneet Suomen kansallismuseon näyttelyihin.

VERTAISARVIOITU
KOLLEGIALT GRANSKAD
PEER-REVIEWED
www.tsv.fi/tunnus

Abstract: Poverty in the museum collection. Collecting museum items from the Povolzhye Famine in Soviet Russia

One of Russia's many minorities are the Mari, who live in the Middle Volga region, which was affected by the Povolzhye Famine in 1921–1922. In this article, I interpret and analyse a collection of folk clothing from Mari people acquired by the National Museum of Finland in 1924. The collector, Timofei Evseev, acquired 21 items of clothing that showed the poverty of the Mari after the famine and the process of modernization in everyday life, too. The traditional white dress decorated with rich embroidery was reserved only for feasts and rites, while colourful dresses began to be worn in everyday life. The background to this was the changing position of women: Mari women also began working in the kolkhozes and did not have the time to embroider. In this article, I focus on the historical objects and ask how different meanings of clothing can be identified.

Keywords: Mari people, clothing, Povolzhye Famine, 1920s, Timofei Evseev

82. Esimerkiksi 92-vuotias vanhus muisteli, että hänen syntymänsä aikoihin syötiin puunkuoresta tehtyä leipää. 10.6.2015. Ildikó Lehtinen, Kenttämuistiinpanot 2015, Tekijän hallussa. Kiitän Suomalais-Ugri-laista Seuraa mahdollisuudesta tehdä kolmen viikon mittainen kenttätö marilaiskylissä Tatarstanin alueella. – *Nyt julkaistu Ildikó Lehtisen artikkeli on käynyt läpi tieteellisen vertaisarvioinnin.*